

КОНЦЕПТИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Брітченко І.Г.
Югас Е.Ф.

В роботі висвітлені основні концепти, які дозволяють сформулювати сутність категорії регіональної конкурентоспроможності: концепт розвитку та концепт просторової обмеженості регіону. Розглянуті моделі розвитку та фактори, які його викликають.

Ключові слова: регіон, конкурентоспроможність, розвиток, зростання просторова організація, концепт.

ВСТУП

Поняття «конкурентоспроможність» є одним з головних у ринковій економіці внаслідок теоретичної ролі даної категорії у концепціях розвитку та практичного значення, яке обумовлене необхідністю забезпечення високої привабливості інтелектуальних, інвестиційних, інформаційних та інших ресурсів, що визначають життєздатність регіональної господарської системи. Визначення рівня конкурентоспроможності найчастіше в економічних дослідженнях стосується як товару чи послуги, що виробляються, домогосподарств, окремої фірми або галузі (підгалузі) так і регіональної чи національної економіки в цілому. Усі ці види конкурентоспроможності знаходять практичне відображення у географічному просторі та конкретному часовому вимірі, тобто на певній території в конкретний час, і завдяки цьому ця територія сама по собі може бути конкурентоспроможною або неконкурентоспроможною. Крім цього, регіон задовольняє потреби споживачів його послуг (населення, туристів, бізнесу ті інших) у логістичних послугах, у доступу до ресурсів, у житлово-комунальному секторі, у якості освіти, охорони здоров'я і т.д. Таким чином поняття конкурентоспроможності може використовуватися при теоретичному дослідженні та при розробці цільових програм для національних економік, господарських комплексів регіональних утворень рівня та окремих поселень.

Конкурентне середовище у економічному, ринковому та територіальному просторах формують усі регіони, інтереси яких перетинаються. Проблема підтримки та підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів хоча не є досить новою, та найменш досліджена у сучасній українській науковій літературі. Це викликано тим, що регіони України

при декларуванні ринкової основи управління ними, в умовах унітарної держави, фактично обмежені у правах використовувати такі ринкові механізми як оподаткування, кредитна політика, система економічних пільг, що може формувати мотиваційні важелі конкурентоспроможності. Іншими словами, регіони ще не мають такого рівня економічної самостійності, який притаманний регіональним системам розвинутих європейських країн. Складність вирішення цієї проблеми полягає ще і в тому, що просторова організація економіки у широкому розумінні охоплює усі питання, пов'язані з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, місцем країни (регіону) у міжнародному (та загальнодержавному) поділі праці, регіональними розбіжностями у господарських відносинах, регіональною соціально-економічною політикою, розселенням людей, взаємовідносинами суспільства та навколишнього середовища.

Питанням регіональної конкурентоспроможності присвятили праці відомі українські науковці, серед яких Геєць В., Василенко В., Головченко О. та інші. Але взаємозв'язок регіонального розвитку та конкурентоспроможності регіонів ще не знайшов достатнього висвітлення.

Тому метою даного наукового дослідження є висвітлення основних концептуальних положень розвитку та просторової організації, які закладають методологічну основу визначення сутності регіональної конкурентоспроможності.

Робота складається з вступу, результатів дослідження та висновків. Основний розділ містить сучасні теоретичні підходи до висвітлення сутності регіону, його розвитку як умови регіональної конкурентоспроможності та визначення меж регіону як організаційної системи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи з загальновідомої точки зору, що конкурентоспроможність не є іманентним явищем, яке впливає з природи товару, підприємства чи регіону, її може бути виявлено та оцінено тільки в рамках відповідного організаційного чи предметного класу. Тому до ключового питання — визначення конкурентоспроможності території (країни, регіону

Брітченко І.Г., д.е.н, директор Міжгалузевого інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів ВНЗ УКООПСПІЛКИ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Югас Е.Ф., к.е.н., доц. кафедри економіки, бухгалтерського обліку та фінансів Ужгородського навчального центру Київського торгово-економічного університету

тощо) слід віднести методологічне обґрунтування вимог, що висуваються до базисної країни або ряду країн (регіонів), за якими має здійснюватися порівняння. Відповідь на поставлене питання корениться у теоріях регіонального розвитку, ключовим завданням яких є оцінка та моделювання

рівня розвиненості територій (країн, регіонів тощо) [9].

Теорії регіональної конкурентоспроможності стикаються з необхідністю визначитися з наступних двох ключових питань, які наведені на рис. 1.

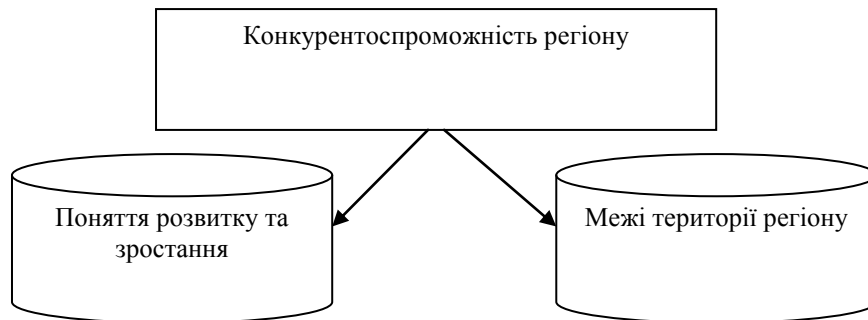

Рис. 1 Базові поняття теорії конкурентоспроможності регіону

Дві групи концептуальних питань, які суттєво впливають на сучасні теоретичні підходи до визначення сутності регіональної конкурентоспроможності є а) співвідношення понять «зростання» та «розвиток», б) окреслення меж територій, щодо яких розглядаються проблеми регіональної динаміки.

Поняття «розвиток» і «зростання» знаходяться між собою, як правило, у співвідношенні: зростання валового продукту супроводжується змінами в технології виробництва, пов'язане з появою нових видів продукції і цілих галузей. Іншими словами, зростання викликає якісні зміни в економіці, сприяє її загальному розвитку. Зі своєї сторони позитивні якісні зміни у відносинах власності, розподілу і перерозподілу доходів, фінансової стабілізації активно впливають на економічний ріст. Соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Усе це впливає на обсяги і структуру ВВП, а отже, на рівень сукупної пропозиції. З іншого боку, змінюються соціальні стандарти рівня життя, освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного забезпечення населення і бізнесу. Формуються нові і розвиваються традиційні потреби суспільства. Зростає роль міжнародного наукового співробітництва, наприклад, в освоєнні космічного простору, в області генетики й енергетики майбутнього. Це породжує принципово нові суспільні потреби. В результаті сукупний попит стає більш динамічним, а його імпульси виробництву – усе більш відчутними. Отже, соціально-економічний розвиток на тривалих тимчасових інтервалах і в масштабах, що перевершують одну країну, є прогресивним, поступальним процесом.

У залежності від співвідношення результатів та дії факторів економічної системи виділяють екстенсивний та інтенсивний типи розвитку регіону. Перший тип виникає за умов кількісного збільшення економічних ресурсів, при цьому результат дії соціально-економічної системи регіону фактично зростає пропорційно залученню додаткових ресурсів, додаткових факторів виробництва. За даним типом

економічне зростання валового регіонального продукту досягається шляхом розширення сфери залучення живої та уречевленої праці за умови, коли середня продуктивність праці в суспільстві не змінюється [5].

В сучасній науці виділяють кілька головних моделей економічного розвитку, які тісно пов'язані з господарським зростанням:

- модель лінійних стадій розвитку (зростання);
- теорія структурних трансформацій;
- теорія зовнішньої залежності;
- неокласична модель вільного ринку;
- теорія ендегенного зростання;
- модель сталого розвитку [6].

Широкого розповсюдження набуває дискусія стосовно ендегенного та екзогенного типів економічного зростання. Коріннями дана дискусія відходить до праць Й. Шумпетера, у яких дослідник виділив екзогенними факторами війни, революції, політику уряду і т.д. Розкривши сутність економічного зростання, Й. Шумпетер стверджував: „під розвитком будемо розуміти тільки такі зміни в економічному житті, які не впливають на нього із ззовні, а відбуваються за його власною ініціативою, тобто зсередини.” Вчений заклав основи теорії інноваційного розвитку, обґрунтував думку, що розвиток представляє собою процес змін, які перериваються, та процес нерівноваженості, викликаний інноваціями, що передбачають нові комбінації [11].

Другий тип знайшов назву інтенсивного економічного зростання регіону і має місце в тому випадку, коли збільшення показника валового регіонального продукту випереджає зростання залучених ресурсів.

На думку Вахович І та інших одним з напрямків ендегенного розвитку регіону повинно стати створення максимально сприятливих умов використання наявного інноваційного потенціалу та стимулювання інноваційної діяльності території для забезпечення конкурентоспроможності регіону та ефективного соціально-економічного розвитку інноваційний розвиток регіональних систем

пропонується виділити як одну із ключових ознак ендогенного розвитку регіону [3].

Системне окреслення ендогенних моделей економічного розвитку було запропоновано Паппе Я.,

яке охоплювало моделі, що наведені на наступному рисунку 2:

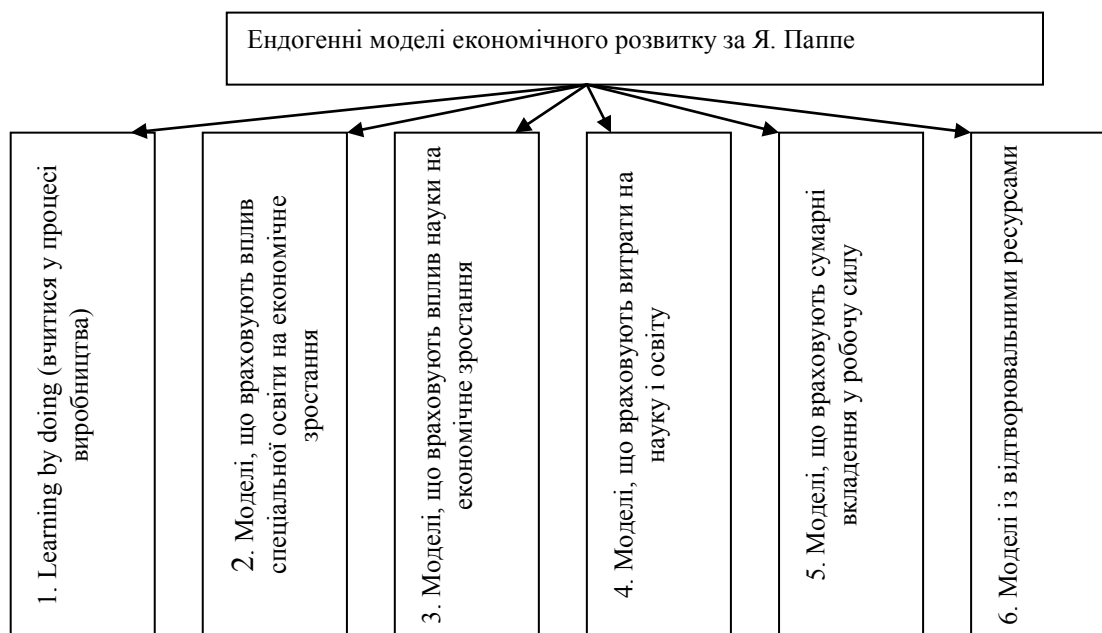

Рис. 2 Моделі ендогенного зростання [7]

Питанням значення інновацій в економічному розвитку країни та її регіонів особливе значення надає акад. Грець В. І. Та його однодумці. Економічна цінність інновацій, доводять науковці НАН України, визначається зростанням прибутковості, розширенням масштабів бізнесу та можливостей накопичення для наступного реінвестування капіталу. Ефект від нововведень проявляється і в соціальній сфері, де за рахунок зростання рівня доходів більш повно задовольняються суспільні потреби та поліпшується якість і безпека життя. Прагнення до економічного розвитку завжди наштовхується на необхідність розв'язання головного інноваційного завдання: знайти на практиці такий масштаб співвідношення інвестиційного попиту з конкурентними нововведеннями, який би дозволив отримати задовільний результат з мінімальними ризиками [10].

Конкурентоспроможність, за М. Портером, значною мірою пов'язана з факторною моделлю, яка включає наступні групи чинників:

- людські ресурси;
- природні ресурси;
- капітал;
- науково-інформаційний потенціал;
- Інфраструктура[1].

Фактори, які впливають на рівень розвитку регіону, головним чином, поділяються на позитивні та негативні. Існує точка зору, що негативні фактори, впливаючи на рівень зростання, за суттю не впливають на розвиток, а викликають якісну перебудову його моделі.

Якщо позитивні фактори, такі, як інновації, інвестиції, знання, людський капітал і т.д. досліджені достатньо повно, негативні чинники висвітлені фрагментарно.

Серед негативних чинників можливо виділити фактори, які виникають в межах регіону, та такі, що впливають з зовнішнього оточення.

До першої групи негативних факторів можливо віднести неадекватне регіональне управління, слабку інфраструктуру, відтік інвестицій, падіння підприємницької активності, демографічні кризи і т.д.

Особливе значення набувають питання економічної небезпеки, які впливають на рівень регіональної конкурентоспроможності із зовнішнього оточення. До таких факторів, за думкою Головченко О., можливо віднести:

- втрату здатності економічної системи вийти із системної кризи в результаті критичної дії таких чинників, як інтенсивне зростання економічної злочинності, яка паралізує економічну систему держави і цивілізоване підприємництво;
- критичне звуження „ресурсного” простору (тобто можливостей задоволення потреб держави в сировинних ресурсах) і втрата можливостей адаптації економічної системи до скорочення сировинних і енергетичних ресурсів;
- якісну деградацію і структурну кризу індустріальної системи унаслідок критичного падіння промислового, технологічного, науково-технічного, експортного, платіжного потенціалу;
- інтенсивне зростання витрат виробництва та розгортання інфляційних процесів;

- критичний стан інфраструктури держави;
- розвал фінансової системи [4].

Розвиток регіону як території передбачає насичення його економічними об'єктами та зв'язками. При цьому зростання щільності об'єктів на території та посилення зв'язків між ними слугує індикатором розвиненості території. Через насичення території відбувається процес соціально-економічного розвитку регіону. Насичена, тобто розвинена територія – це така територія, яка вміщує безліч економічних об'єктів (суб'єктів підприємницької діяльності чи організацій соціальної сфери), що опосередковують певну сукупність економічних інтересів та відносин між учасниками суспільного виробництва і за допомогою яких здійснюється процес відтворення регіональних ресурсів. Регіон в даному контексті адекватно поняттям „територіальна система” або „економічний простір”, оскільки перетворюється на основний сполучний компонент взаємодії окремих елементів продуктивних сил, який забезпечує їх просторово-часові рамки [2].

Складність вирішення цієї проблеми полягає ще і в тому, що просторова організація економіки у широкому розумінні охоплює усі питання, пов'язані з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, місцем країни (регіону) у міжнародному (та загальнодержавному) поділі праці, регіональними розбіжностями у господарських відносинах, регіональною соціально-економічною політикою, розселенням людей, взаємовідносинами суспільства та навколишнього середовища. Тому другим базовим питанням будь-якої теорії регіональної конкурентоспроможності є визначення меж регіонів. Наприклад, моделі економічної бази території (країни, регіону) стають менш корисними в міру збільшення розміру досліджуваної одиниці, тому що чим ширший регіон, тим більше його здатність до піднесення незалежно від обсягу експорту. Адже світова економіка може зростати, нічого не «експортуючи».

Регіон, як свідчать результати сучасних наукових досліджень, – це не тільки функціонально-компонентна, структурно-галузєва цілісність та інституціонально-організована цілісність, а й просторова. Це обумовлює певне розміщення компонентів природного, соціального і економічного середовищ у просторі, їх просторову системність. Крім районів та регіонів, в просторовій структурі

національного господарства деякі автори називають зони, які, за суттю, є, територіальним утворенням більш високого порядку (наприклад, зона сільського господарства). Регіон – це цілісне просторове сполучення складових елементів, що характеризується певним комплексом природничо-географічних, демографічних, історико-культурних, виробничих, економічних, адміністративних та інших ознак [8].

Теорії регіонального розвитку, які розроблялися в країнах Заходу, тісно пов'язані з практичною діяльністю держави та спиралися на наявні статистичні дані. Тому дослідники повинні були розглядати як регіон (об'єкт дослідження) адміністративно-територіальні одиниці різного субнаціонального рівня, а також створені на їх основі так звані програмні (планові) райони. До того ж адміністративно-територіальні утворення в межах держави мають усі необхідні для здійснення функцій управління атрибути: представницькі і виконавчі органи; планові органи; фінансово-кредитні системи; органи статистики інформаційного забезпечення, спеціальні служби, які покликані забезпечити дотримання правових норм і правил поведінки підприємствами, організаціями населенням.

При поєднанні двох підходів виникає визначення конкурентоспроможності регіону як системи конкурентних переваг, що забезпечують його випереджальний розвиток, який має ендегенний характер і охоплює всі складові суб'єкти, що формують просторову компоненту будову.

ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що конкурентоспроможність регіонального соціально-економічного комплексу є складною соціально-економічною категорією, яка впливає з теорії регіонального розвитку та теорії його просторової побудови. Лише за умов випереджального соціально-економічного зростання та інституціонально-організаційного вдосконалення всіх складових системи регіону конкурентоспроможність регіону набуває реального значення і може утримуватися у довгостроковому періоді.

В подальшому заплановано провести дослідження впливу просторової організації на рівень конкурентоспроможності регіону.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter. – NY: Fre Press, 1990.
2. Василенко В. Методологія економічної діагностики регіонів / В. Василенко // Економіка України. – 2009. – №9. – С.4-17.
3. Вахович І. Забеднок М. Дослідження ендегенної складової в еволюції концептуальних засад територіального комплексу [Електронний ресурс] // І.Вахович, М.Забелюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/13.pdf
4. Головченко О.М. Формування механізмів стабільного розвитку регіону: Монографія / Головченко О.М. - О.: Фенікс, 2009. – 424с.
5. Ивашковский С. Н. Факторы и типы экономического роста [Електронний ресурс] / С. Н. Ивашковский. – Режим доступу : www.eletarium.ru/2007/10/26/factory_i_tipy_jekonomicheskogo_rosta.html
6. Моделі економічного розвитку та основні фактори економічного зростання [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/MEO/07.htm>

7. Паппэ Я. Ш. Малоразмерные макроэкономические модели экономического роста и научно-технического прогресса / Я.Ш.Паппэ. – М.: Наука, 1992. – 187 с.
8. Просторова структура території [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://inform.org.ua/prostorova-struktura-teritori.html>
9. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. - Т.3. Конкурентоспроможність Української економіки. - 556с.
10. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. Т.2. Інноваціо-технологічний розвиток економіки. – 564с.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М., 1982. –154с.